

د. ئەحمەد تیمداری (۱)

قەكۆلین و رەخنەیا هونەرئى ھەلبەستى

پشكا ئىكئى

وهرگيران ژ فارسی: رهنۆ كوردی

پۆختە:

شروڤه كرن و خستنه روویا بابه تی ئەوه، هزر و بێرین جودا یین هەلبەستى چنە؟ ئەرئى ھەلبەست خوەدان نافەرۆكە كا ئەخلاقى و پەرورە دەیی یه؟ یان ژى ب تنئى خوەدان ئیستاتیکا و جوانییه؟ ئەرئى فاکتەرین سیاسى و جفاكى جهئى وان د ناڤا هەلبەستیدا قەدبیت یان ژى د بنیاتدا هەلبەست پشكە كه ژ ئیلهامى؟

ئارمانجا قەكۆلینى ئەوه كو ب کاملترین و مۆدیرنترین شیوه هەلبەست بهیته بدهستقه ئینان و دەرئەنجام و تیۆرین وان یین جودا كو ب ناڤونیشانین هەلبەستى هاتینه نیشانكرن، قەكۆلین ل سەر بهیته كرن. د نوكه دا گرنگترین لایهنى هەلبەستى ریکوپیك کرنا هونەرئى هەلبەستیه یان رەخنەیا هەلبەستى ل سەر بنه مایى نیشاندا نا فەرهنهنگ و ئیلهاما هەلبەستقانى پیشوازی لى دهیته كرن. سرۆشتى هەلبەستى ب رهنهگه کیه، كو هەمی ئارمانجین وئى د ناڤ ویدا بهیته مه هاندن، كو هەمان ئەوئى پالوتنا فەرهنهگیه كو پشكە كا گرنگ یا فەرهنهگى دهیته هەلبزارتن و دئى دەرکهفیت، ریبازا قەكۆلینى ئەوه كو قەكۆلینى ل سەر تیۆرین كهفن و نوو بکەت، و پاشى باشتین و دروستترین تیۆر بهیته شروڤه كرن.

سرۆشتى هەلبەستى ب

رهنهگه کیه، كو هەمی

ئارمانجین وئى د ناڤ ویدا

بهیته مه هاندن

پيشه کی:

فہ کولینا ھلہبہستى و دەقین ئەدەبى ھەر ژ قونغا کلاسیک ھەتا سەردەمى نوکە ب قونغاين جوداجودا دەربازبوویە، بیگومان فەکۆلەر د ئازادن کە ھەر تیگەھشتن و ھزروبۆچوونەك ل دۆر ب ھەلبەست و ئەدەبیاتى ھەبیت، لى ئەوا گرنگ نیشانان و ب تیۆرکنا ھندەك ئالیانە کو دەمەکی ب خۆفە گری دەت و قوتابخانە یەکا نوو یا ئەدەبی ئافا دکەت. د نوکەدا باشترین ریك بۆ نیاسینا بەرھەمىن ئەدەبی و ھونەری، بکارئینانا ریپازا (سیمیۆلۆژی - ئاماژە ناسی) یە کو دەستەواژە و ئاماژەیین ناڤا بەرھەمى ئەدەبی بۆ مە ئاسان دکەت و شۆفە دکەت، چونکی ئەم گەلەك ب زەحمەت دشیین فەکۆلین و دووڤچوونى بۆ بەرھەمى ئەدەبی ھەمیى بکەین، بۆ ھونە بەرھەمەکی ئەدەبیى ھزار سالان بەری نوکە ب دەرتیخستنا ئاماژەیین د ناڤدا و فەدیتنا پرنسپیان و رەگەزین وى، نیاسینا وى بەرھەمى دى ب ساناھیتە بیت .

ئیک ژ گرنگترین پەرتوکان،

کو رۆلی خوە د شۆفە کرنا

دەقین ئەدەبیدا ھەبە،

(ھۆنەری ھەلبەستى) یى

(ئەرسۆ ۳۸ - ۳۲۲) یە

بیگومان د فەکۆلینین ئەدەبیدا نیشانین زۆر گرنگ ھەنە کو ریخۆشکەرن بۆ ھەر فەکۆلینەکن، چونکی ئەو نیشان بۆ مە دیاردکەن کو یین چ سەردەمەکی و چ رەگەزەکینە. کەواتە ژ نیاسینا نیشانە و ئاماژەیان، رافە کەرن و فەکۆلین دەست پئدکەت،

ئەو بابەت دەیتە فەکەرن و نیشانین د نافدا ئیک ل دووڤ ئیکی خوە نیشان دەن و سەردەم و رەگەزین وى دیاردبن. کو د ئەڤى فەکۆلینیدا ب تنى بەشەکن گرنگ و سەرەکی ژ نیشانین ئەدەبی ھاتیبە باسکرن، ئەو ژى پیک دەین ژ فەکۆلین و تیۆرین جوداين وى کو ھەتا

نوکە ھاتینە کەرن و ل ڤیری ھاتینە نیشانان.

بۆچوونین ئەرسۆی کەڤترین تیۆرە، بۆچوونین وى و یین پشتی وى ب تایبەتى سەردەمى نوکە کو ب ئەگەرى نیشانان دەینە دابەشکرن کو دەقین ئەدەبی ب ریکا فەکۆلینى ھاتینە پراکتیککرن کو ب شیۆەیهکن مەتقی ھاتینە ئەنجامان و پشکیشکرن کو دووماھى تیۆرە.

ریپازا فەکۆلینى، وەکو پەرتوکانەبەکتیە جوداھیبین ھەلبەستى ل بەرچاف دگریت و دگەھیتە نووترین تیۆران و شۆفە دکەت، کو بنچینەنەیا فەکۆلینى ھەر ل سەردەمى ئەرسۆی دەست پى دکەت و تیۆرین دى ھاتینە باسکرن و بەراوردى بۆ ھاتیبە کەرن.

ئەدەبیات و تیۆرا ئاماژەناسیا (سیمیۆلۆژی):

بۆ نیاسین و کۆتۆلکرن دەقین ئەدەبیبین سەردەمىن جودا، ژبلى ریپازا سیمیۆلۆژیىن ھیچ ریپازەکا دى نایب بەیتە بکارئینان و

دەم و رەگەزین وى بەیتە دیارکرن. ئیک ژ گرنگترین پەرتوکان، کو رۆلی خوە د شۆفەکرنا دەقین ئەدەبیدا ھەبە، (ھۆنەرى ھەلبەستى) یى (ئەرسۆ ۳۸) - ۳۲۲) یە، کو ژ دوو پشکین سەرەکی و تیۆران و بابەتان ل دۆر ھونەرى ھەلبەستى^(۲) بۆ دەقین ئەدەبی پیک دەیت. کو گرنگى ب ھونە و جۆرین

پشکان و تەوەران نەدایە، بەلکو ئەوان نیشانان ب بەش بەشکرن گشتیا ئەدەبی شۆفە دکەت. و پاشى ب ھونەیین زبندى و راستەقینە دووماھى پى ئینایە. ئەڤ بەش بەشکرن ئەرسۆی د ھۆنەرى ھەلبەستیدا، ھەم پرنسپیان د مەھینیت و ھەم ژى ھونەیین

ل یونانی بابتی هه لسته

و هه لسته ستفانان بابتی ته کئی

ب هیژ و جوان بوو

ئه ده بی ده ست نیشان دکه ت.

ئه و نیشانین کو

ئه رسته ی د دابه شکرنا ئه ده بی بکارئینایه پیک دهیت ژ: داستان^(۳)، تراژیدیا^(۴)، کومیدیا^(۵)، ل فیرئ هه لسته ستا لیریک ب ره ننگه کئی تابهت به حس ناکه ت. چونکی ئه و شاعر ب موسیقاییفه هاتیه گریدان و هاتیه گوئن، و بوویه جوړه هه لسته کا سه ره به خو. (زرین کوئی - ۱۳۵۷ - ۱۸۳)

هه لسته و فه لسه فه:

هه لسته د نوکه دا، د ناف فه لسه فیدا وه کو دووماهی بابت دهیت به باسکر، که واته نیشانانان هه لسته ستئ د ناف فه لسه فیدا ریکه کا ب ساناهی نینه، ل یونانی بابتی هه لسته و هه لسته ستفانان بابتی ته کئی ب هیژ و جوان بوو کو ب بابتی ته کئی پیروژ هاتیه دانان و وان ب داب و نه ریت و که لتوری وه لاتئ خوه فه گریدایه، سوکرات و ئه رسته هه لسته ژ فه لسه فئ جودا کریه و وان فه لسه فه بلندتری هه لسته ستئ دانایه،

و دپئ: فه لسه فه باشتر و ب تاموچپتره ژ هه لسته و هه لسته ستفانیئ، ئه و د وی باوه ریدابوو کو هه لسته مرؤفی ژ تیگه هشتن و راستیان دوور دکه ت و ب تنئ لاساییکرنا ئه وان هه می تشتانه کو د راستیییدا هه نه، هه روه سا ئه فلانونی داخاکریه، هه لسته ستفانان ده ستان ژ رامن و خه یالین خوه هه لگرن و ب ریکا عه قل و فه لسه فئ، هزر و بیرین خوه ده ربرن. (ادامز، ۱۹۹۲: ۳۷)

تیورا داهینانی:

پشته فانیا ئه رسته ی ژ هه لسته و هه لسته ستفانان، ب تنئ د بیافئ لاساییکرئیدا نه بوو، به لکو گرنگی ب مه سه له یین داهینانی ددا، هه روه سا ئاشکرا کر کو ئه فه ب تنئ په یوه ندی ب لاساییکرنا راستیان نینه ژ سروه تی. جوړین هه لسته و لاساییکرئ، داستان، کومیدیا، تراژیدی، دپروک، فه لسه فه، ئاخفتن، کارئ ساده

و لیکدای، ناسیار و نه ناسیار، تابه تمه ندیا ئه فسانه یی، خه یال و گوئار، پشکین گوئاری، جوړین نافان، نیشانانان گه ننگه شه یین هه لسته ستفانان و جوړین گه ننگه شه یی. ئه فه هه می پیکهاته یین ئامازه ناسییین هه لسته ستینه د په رتوکا (هونه ری هه لسته ستئ) یا ئه رسته ییدا. ئه و په رنه سیپین کو د هونه ری هه لسته ستیدا بو دابه شکر و ناساندنا به ره مه کئی ئه ده بی هاتینه بکارئینان، ئه م دشین دابه شکرنا ئه رسته ی ب په به ندیا زانستی ب هه ژمیرین کو جوړین ئه ده بی د نافدا هاتینه دابه شکر و جوړین دی ژ هه فدوو هاتینه جوداکرن و ب ره ننگه کئی روهن و ئاشکرا هاتینه شو فقه کرن.

بو نیاسینا تراژیدیا د هونه ری هه لسته ستیدا شه ش نیشان هاتینه دانان. کو پیکد دهین ژ: خسته روو^(۶)، کاره کته ر^(۷)، رامن^(۸)، شیواز^(۹)، میوزیک^(۱۰)، دید و بیروبوچوون^(۱۱).

ئه فلانونی داخاکریه،

هه لسته ستفانان ده ستان ژ

رامان و خه یالین خوه

هه لگرن و ب ریکا عه قل و

فه لسه فئ، هزر و بیرین خوه

ده ربرن

ئه فان نیشانان هه ریگ ژ وان ب ته مامی په یوه ندیا وان ب هه فدوو فه هه یه، ئه ف شه ش نیشانه، ب ره ننگه کئی گرنگ ب تیگفه هاتینه گریدان و ل ته نشت هه فدوونه و ل دوو ف تیگدا ده یین. ب ره ننگه کئی کو گرنگیا نیشانان تیگئی کارتیکنئ ل سه ر نیشانا شه شی دکه ت، تیگم نیشان، هه موو ده فان ب ریگه دبه ت، کاراکته ر تیگ پله نزمتره و دید و بیروبوچوون ژی پله یا دووماهیئ و هه رگریت.

ب فی ره نگی شو فقه کرنا نیشانان ژ لایئ ئه رسته ی ب تنئ بو نیاسینا گشتی و نمونه یین ئه ده بی نینه، به لکو هنده ک بابه تین دی یین ئالوژ و به ره مان دبنه هاریکار، بابه تی لاساییکرئ ب فه کولینین په یوه ندیا د نافه را به ره مه یین ئه ده بی و واقعیه تییدا ب ره ننگه کئی

گشتی، دژواریئ

دروست دکه ت،

ئه ف دانوستاندنه ژی

بو وی چه ندیه کو

گرنگیا لاساییکرئ

ب هونه ر و

ریالیزمی بده ته

پشته فانیا ئه رسته ی

ژ هه لسته و

هه لسته ستفانان، ب تنئ

د بیافئ لاساییکرئیدا

نه بوو، به لکو گرنگی ب

مه سه له یین داهینانی ددا

تراژیدیايي پۆلينيئن ئالۆترن ژ وى يه كى كو پرهنسييئن ستاندارد بن. بۆ نموننه ل سهردهمى ههلبهستا نيوكلاسيك (كلاسيك نووى) پيشنيار هاته كرن كو خوه دوور بكهن ژ دهم و جه و ئالۆزييئن ژانران كو دهندهك داستاتين ههلبهستييدا ب رهنكه كى ئاشكرا هاتينه چه سپانندن و ديارن. وه كو پرنسيپ و پامانا ههلبهستا پۆست مۆديرن كو ههر ژ ميژه سهرههلدايه و بهردهوام بوويه و د بياقئ ههلبهست و زمانناسييدا گرنگيه كا تهمام پى هاتيه دان.

نياسين. راستى و ديروكا ئەوان گۆتاران بهيتته دياركرن كو ل سهر خه يال و چيروكنقيسين دهينه پيشكيشكرن. ئاماژه ييئن ئەرستۆي، ياسا و ريسايان بۆ نياسينا بهرهه ميين ئەده بى ب روهن و ئاشكرايى ديارناكته، ل سهردهمى كلاسيك نوودا، چهرخه هه قدى و هه ژدى ژ داستان يان شانۆ و ئيكبوونا دهم و جه و په تكرنا جورين ئەده بى، كو د راستييدا جورهك ژ راپورت يان دهستور ديارديت، كه واته دقيت نيشانه و نافونيشانين نياسينا هونه رى ئەده بى ب ريشاندانهك يا رينقيسى ب شيويه كى روهن و ئاشكرا شروفه بكه ين، كو ئەفه ژى بابه ته كى گه له ك ورد و ب زهمه ته.

ههر چه و ا بيت، ههم نقيسه ل فيرى ئاماژه و ريشاندهران د گونجيين ل گه ل به رهه مان، ههم ژى خنده فان و ره خه گر، ئاماژه يان د ناف به رهه ماندا پيدا دكهن. لايه نگرين ئەرستۆي ديژن، پۆلينيئن

بাবে تى لاسايكرنى ب

قه كۆلينيئن په يوه ندييا

د نافه را به رهه ميين

ئه ده بى و واقعيه تييدا

ب رهنكه كى گشتى،

دژواريين دروست

دكه ت

په راويژ:

۱- مامۆستايين زمان و ئەده بياتا
فارسي ل زانكۆيا زانا طباطبايي
tamimdari@yahoo.com

- 2- POETICS
- 3- EPIC
- 4- TRAGEDY
- 5- COMEDY
- 6- PLOT
- 7- CHARACTER
- 8- THOUGHT
- 9- DICTION
- 10- SONG
- 11- SPECTACLE

ژيدهر:

<https://www.sid.ir/paper/56097/fa>